

על משולש היחסים: בג"ץ, היועץ המשפטי לממשלה ובתי הדין הרבניים

מאת

איל ינון*

מאמר זה הוא תמלול ועיבוד של שיח לא שגרתי שנערך בין עוזרו הבכיר של היועץ המשפטי לממשלה דאז עו"ד איל ינון לבין דיינים בכינוס דיינים שנערך על ידי הנהלת בתי הדין הרבניים לפני כמה שנים.

השיח עסק ביחסי הגומלין שבין בג"ץ, היועץ המשפטי לממשלה ובתי הדין הרבניים והתפתח לחילופי דברים שמהם ניתן לעמוד על המחלוקות, הלכי הרוח והקשיים בתפר שבין מערכת המשפט החילונית לזו הדתית, קשיים שמאפיינים יחסי גומלין אלה גם כיום.

השיח, שבו נטל חלק גם הדיין (בדימוי) הרב שלמה דיכובסקי – חבר בית הדין הרבני הגדול לשעבר – התאפיין בפתיחות ובכנות נדירה, ובפרסומו יקנה ערך מוסף במסגרת קובץ מאמרים זה לכבודו של הרב דיכובסקי.

א. הקדמה

ב. משולש היחסים

1. היועץ המשפטי לשיפוט רבני
2. היועץ המשפטי לממשלה
3. בג"ץ

ג. הערות הנגזרות ממשולש היחסים

ד. בתי הדין הרבניים כחלק בלתי נפרד ממערכת השפיטה

ה. בתי הדין הרבניים ביחס לבתי המשפט למשפחה

* הדברים מעובדים על פי הרצאה שניתנה ביום 5.2.2007 במסגרת כינוס הדיינים התשס"ז. ברצוננו להודות להנהלת בתי הדין הרבניים על שאפשרה את פרסום ההרצאה. הערות השוליים נוספו על ידי המערכת.
בעת נשיאת דבריו בכינוס הדיינים שימש המחבר עוזר בכיר ליועץ המשפטי לממשלה, מר מני מזוז. כיום מכהן המחבר כיועץ המשפטי לכנסת.

1. הקושי בקידום יזמות חקיקה של הנהלת בתי הדין הרבניים
2. הקריטריונים המנחים את היועץ המשפטי לממשלה בגיבוש עמדתו

א. הקדמה

אני מודה להנהלת בתי הדין על ההזמנה לבוא ולהשמיע דברים בכינוס חשוב זה. אבל יותר משחשוב לי להשמיע, חשוב לי גם לשמוע, שכן לצערנו לא רבות הן ההזדמנויות שלנו לשמוע את ציבור הדיינים, ואני רואה במפגש הזה הזדמנות הדדית.

אפתח ואומר כי עבודתם של דייני בתי הדין קשה, הם פועלים באווירה ששוררים בה מתח ועוינות בין מתדיינים מלאי תסכול ומרירות, בעניינים שהם בנפשם, ועל אלה נוסף דימויו הציבורי-תקשורתי של בית הדין. כל זה אינו מבטיח טובות, ובכל זאת אני יכול להעיד שמודעות ומאמץ מצד הדיין יכולים לרכך את החוויה ולתרום למעמדו של בית הדין בעיני הציבור הרחב.

נושא ההרצאה הוגדר בתכנית הכינוס: "בג"ץ, היועץ המשפטי לממשלה ובתי הדין הרבניים", נושא שניתן לקיים עליו סמינר שבועי במשך שנה שלמה. אני כמובן לא אתיימר להקיף ולמצות את הנושא ואסתפק בכמה הערות, נקודות מבט שעניינן משולש היחסים הזה.

ב. משולש היחסים

1. היועץ המשפטי לשיפוט רבני

תחילה לשחקנים המרכיבים את הזירה: השחקן הראשון הוא היועץ המשפטי של הנהלת בתי הדין הרבניים, או כפי שהוא מתקרא בצדק: "היועץ המשפטי לשיפוט הרבני"¹. היועץ המשפטי לשיפוט הרבני הוא חלק אורגני מהנהלת בתי הדין, אך כפוף כיתר היועצים המשפטיים של משרדי הממשלה ויחידות הסמך ליועץ המשפטי לממשלה ולהנהלותיו. הוא אמור לשמש כעין "סוכן כפול", במובן החיובי של המושג. מעמדו ייחודי ואין דומה לו בשירות המשפטי הציבורי. כיתר היועצים המשפטיים בשירות המשפטי-הציבורי, הוא מלווה את העבודה השוטפת של הנהלת בתי הדין בצד האדמיניסטרטיבי: חוזים, מכרזים, דיני עבודה, ובצד המהותי – קידום יזמות חקיקה. ייחודו מתבטא בשני כובעים נוספים – היועץ המשפטי לשיפוט הרבני משמש עוזר משפטי ראשי לדיינים, ובנוסף הוא מתייצב בכל

1 בעת נשיאת הדברים שימש עו"ד הרב שמעון יעקבי היועץ המשפטי לשיפוט רבני.

העתירות שמוגשות לבג"ץ נגד בית הדין הרבני, כמעין "ידיד בית המשפט". תפקידו להיות חוליה מקשרת בין שתי מערכות השפיטה, להיות לעזר לשופטי הבג"ץ בהבנת העמדות ופסקי הדין של בתי הדין הרבניים ולהעביר את המסרים, את פסקי הדין ואת רוחם מהזירה הבג"צית לזירת השיפוט הרבני. תפקידים אלה אינם מעוגנים פורמלית, אך חשיבותם רבה. טוב עשה בית המשפט העליון בהנהיגו זאת. אין זה מובן מאליו, שהרי פסקי דין של ערכאות שיפוטיות אחרות מדברים הם בעד עצמם, והצדדים לתיק, והם בלבד, תוקפים את פסקי הדין ומגנים עליהם. אולם כשמדובר בבתי הדין הרבניים, בג"ץ הכיר בצורך בחוליית תיווך נוספת, הן לצורך הבנה טובה יותר של פסקי הדין הנדונים בפניו במסגרת עתירות לבג"ץ והן לצורך בירורים ומניעת חיכוכים ככל הניתן. כפרקליט במחלקת הבג"צים בפרקליטות המדינה צפיתי פעמים רבות ביועץ המשפטי לשיפוט הרבני, עו"ד הרב שמעון יעקבי, פועל בכובעו זה. צפיתי והתרשמתי. שופטים רבים היו שמחים לו היה מי שמייצג אותם בפני שופטי בית המשפט העליון כפי שהרב יעקבי מייצג אתכם. אני רק יכול לקוות שבאותו כישרון הוא מייצג את עמדות הבג"ץ בפניכם.

2. היועץ המשפטי לממשלה

השחקן השני במשולש הוא היועץ המשפטי לממשלה. מעורבותו בחיי היום-יום של בתי הדין מצומצמת מאוד, אם בכלל. השפעת היועץ המשפטי לממשלה באה לידי ביטוי בשני תחומים עיקריים: חקיקה והתייצבות בתיקים עקרוניים בבג"ץ. לא אחת מתבקש היועץ המשפטי לממשלה, על ידי שופטי בג"ץ, להתייצב ולהביע עמדתו בנוגע לסוגיות עקרוניות שעולות מפסיקת בית הדין הרבני. היועץ המשפטי לממשלה רשאי לעשות זאת גם ביזמתו ללא שנתבקש, אך הוא ממעט בכך. בכובעו זה הוא אינו מייצג את עמדת בתי הדין בפני בג"ץ אלא אמור לגבש עמדה עצמאית ולהציגה בפני בג"ץ כמעין חוות דעת נוספת על אלה שהוגשו על ידי הצדדים. מובן שבשל מעמדו נודעת לעמדתו חשיבות רבה. היועץ המשפטי לשיפוט הרבני משמש שותף קבוע לדיונים המתקיימים לקראת גיבוש עמדת היועץ המשפטי לממשלה בנוגע לתיקים עקרוניים, וגם כאן יש לו תפקיד חשוב, גם אם לא תמיד מתקבלת דעתו. אני יכול להעיד כי ליועץ המשפטי לממשלה אין "אג'נדה" בנוגע לבתי הדין ופסיקותיהם, והוא מגבש את עמדותיו עניינית לפי סוגיה העומדת על הפרק, לא אחת גם בניגוד לעמדתם של אנשי משרד המשפטים העוסקים בתחום.

בתחום החקיקה משרד המשפטים מוביל ומרכז את החקיקה הממשלתית, ועל כן יזמות חקיקה של בתי הדין, בדומה ליתר משרדי הממשלה, כמו גם הנהלת בתי המשפט, אמורות לעבור דרך המסננת של משרד המשפטים. בעניין זה יש מעט חריקות, הן מצד משרד המשפטים והן מצדה של הנהלת בתי הדין, ואני מקווה שנצליח בתקופה הקרובה ליצור דפוסי פעולה ועבודה המקובלים על שני הצדדים.

3. בג"ץ

השחקן השלישי בזירה הוא בג"ץ. התערבות בג"ץ בהחלטות בתי הדין הרבניים מוגבלת למקרים קיצוניים של חריגה מסמכות, פגיעה בעקרונות הצדק הטבעי, סטייה מהוראות חוק המכוונות לבית הדין הדתי, או כאשר נדרש סעד מן הצדק מקום שהעניין אינו בסמכותו של בית משפט או בית דין אחר.² בניגוד לרושם המצטייר אצל הדיינים, בג"ץ אינו ממחר להתערב. בתיקים אשר נחשפתי אליהם נראה כי בג"ץ גילה לרוב איפוק רב. עם זאת לעתים בג"ץ משתמש בסמכותו ומתערב בהחלטות בתי הדין הרבניים. בג"ץ אינו מתערב בפסיקה גופא אלא באמצעות עילות הסף: סמכות וכללי הצדק הטבעי. אם להשוות לתחומים אחרים, לערכאות שיפוטיות אחרות ולגופי ממשל אחרים, התערבותו של בג"ץ בהחלטות ובפסקי דין של בתי הדין הרבניים מועטה יחסית, אולם כל מקרה של התערבות זוכה לבולטות רבה בשל הרגישות המובנת.

ג. הערות הנגזרות ממשולש היחסים

1. השתלמויות וידע מקצועי – כיום עומדת בפני בית המשפט העליון עתירה המבקשת לחייב דיינים כדרישת סף להיות בעלי תואר במשפטים.³ איני חושב, ונדמה לי שזו גם עמדת המערכת, שיש הצדקה לדרישה כזו. מנגד, אני כן חושב שיש הצדקה לחייב את ציבור הדיינים להיות מעודכן בהתפתחויות במשפט החוקתי-מנהלי ובדיני המשפחה. הבחנתי כי בתכנית הכינוס היועץ המשפטי לשיפוט הרבני מרצה על חידושי פסיקה וחקיקה. אין ספק כי העניין חשוב אך אינו מספק. המלצתי להנהלת בתי הדין היא ליזום השתלמות דיינים שנתית בתחומי המשפט החוקתי ודיני המשפחה, בהשתתפות מרצים חיצוניים מהאקדמיה, מבית המשפט העליון, מבתי המשפט למשפחה וממשרד המשפטים. להשתלמות כזו אף יהיה ערך מוסף מהבחינה הזו שהיא תהווה הזדמנות לדיאלוג ושיח בין המערכות, אשר יתרמו לכל הצדדים המשתתפים בהם.
2. שפה וסגנון – לדעתי על הדיינים להשקיע מאמץ ולכתוב את פסקי הדין ואת ההחלטות מתוך מבט רחב. אני מצייין זאת מניסיוני שלי כמתמחה של שופט, בעבר, וכעוזר ליועץ המשפטי לממשלה, בהווה. החלטות ופסקי דין כבר מזמן אינם נשארים ביד אמותיו של התיק. אנחנו חיים היום בעולם הרבה יותר דינמי. רבות מן ההחלטות מגיעות

2 ס' 15(ד) (4) לחוק-יסוד: השפיטה.

3 בג"ץ 10398/06 הר-אבן נ' שר המשפטים (פורסם בנבו, 14.8.2007). העתירה נדחתה בסופו של דבר.

- לתקשורת, ההחלטות מגיעות לשולחן היועץ המשפטי לממשלה או לשולחנו של בג"ץ. ההחלטות הן "חלון ראויה" של בתי הדין. על הדיינים לגשר בין שפת ההלכה והשור"תים לבין השפה של ימינו, שכן יש לזכור שבסופו של דבר, הצרכנים של ההחלטות הללו, בין שאלה המתדיינים עצמם ובין שאלה הגופים שהזכרתי, אינם בוגרי ישיבות. על כן יש להשקיע מאמץ כדי שההחלטות לא תיוותרנה סתומות ובלתי מובנות.
3. אתיקה – בשנים האחרונות יותר ויותר גופים ציבוריים מחילים על עצמם כללי אתיקה מחייבים. כך לאחרונה הגישה ועדה בראשות השופט יצחק זמיר הצעה לכללי אתיקה חדשים לחברי כנסת ומנגנון לאכיפתם.⁴ על המדוכה יושבת עתה ועדה בראשות השופט שמגר, שמגבשת כללי אתיקה לשרים ולסגני שרים.⁵ לאחרונה החל תהליך של גיבוש כללי אתיקה לעובדי מדינה,⁶ וגם מערכת בתי המשפט קיבלה עליה קוד אתי חדש שגובש על ידי ועדה בראשות השופט חשין.⁷ דעתי היא כי על הדיינים להשתלב במגמה הזו. כיום מקפידים יותר מבעבר בכל הנוגע להתנהגות עובדי ציבור. לשם המחשה, רק בשנים האחרונות סיימו את תפקידם שלושה שופטים בגין עבירות אתיות ומשמעתיות. המלצתי היא, הרבו להתייעץ בעניינים אלה עם היועץ המשפטי לשיפוט הרבני. הפעילו את הכלל הידוע: כשיש ספק – אין ספק.
4. משנה זהירות בסוגיות בעייתיות – קיימים כיום שני נושאים בעייתיים בפן המהותי של פסיקת בתי הדין, הקשורים זה בזה. הנושא האחד הוא התניית גט בתשלום פיצויים לבעל או בהתחייבות האישה שלא לממש זכויות ממוניות בתמורה לקבלת הגט.⁸ הנושא

4 דוח הוועדה להכנת כללי אתיקה לחברי הכנסת (2006) www.knesset.gov.il/committees/heb/public/ethics_final_report.pdf

5 דוח הוועדה הציבורית לעניין גיבוש כללי אתיקה לחברי ממשלה (2008) www.mishkenot.org.il/Hebrew/docs/ethics/code%20ethics-sarim.pdf

6 כללי האתיקה לעובדי המדינה, התשס"ט–2008 www.civil-service.gov.il/NR/rdonlyres/2008-9784DB87-1DF5-421D-B79E-C049F77069C4/0/200881.pdf

7 נקבעו בעבר על ידי נציב שירות המדינה (28.6.1987) www.civil-service.gov.il/NR/rdonlyres/0BE0C452-6F54-4702-A1FC-772CB14FC0B5/0/ethics.pdf

8 כללי אתיקה לשופטים, התשס"ז–2007, <http://elyon1.court.gov.il/heb/ethics/klalim.htm>, התשנ"ג–1993, נוסח על ידי נשיא בית המשפט העליון דאז השופט מאיר שמגר. בעבר גם הוגשה הצעת חוק לעגן את כללי האתיקה הראשונים לשופטים בחוק כדי להעניק להם מעמד מחייב. ראו הצעת חוק בתי המשפט (תיקון מס' 44) (כללי אתיקה לשופטים), התשס"ו–2006 (פ' 630/17).

8 ראו למשל "פסיקת פיצוי כספי לבעל עבור הסכמתו לתת גט" (חוות דעת של היועץ המשפטי לשיפוט הרבני, 23.11.2006) www.rbc.gov.il/legal_opinion/docs/21.doc, לעניין בג"ץ 2609/05 פלונית נ' בית הדין הרבני הגדול לערעורים (פורסם בנבו, 31.5.2011). העתירה נדחתה לבסוף.

השני הוא ביטול גט למפרע בטענה של גט מוטעה, גט מעושה.⁹ אלה נושאים רגישים ונפוצים. הנושא השני הוא למעשה "נשק יום הדין" של מערכת בתי הדין הרבניים. אני ממליץ מאוד להתייעץ עם היועץ המשפטי לשיפוט הרבני כשמגיעים לצמתים הללו. לעתים אופן העמדת הדברים וניסוחם, בכוחו למנוע נזק רב. מכל מקום, אין לנהל את מאבק הסמכויות הלגיטימי עם בית המשפט העליון על גבם של המתדיינים. קיימות דרכים אחרות לגיטימיות לניהול המאבק הזה: בזירה הציבורית, בכנסת, שם המאבק צריך להתנהל ושם המאבק אכן מתנהל.

לסיום דבריי, לפני שנעבור לשלב ההתייחסויות, אומר כי בתי הדין הרבניים בישראל הם חלק בלתי נפרד ממערכת השפיטה הפורמלית. קיומם במדינה חילונית ודמוקרטית, גם אם יהודית, אינו מובן מאליו. הם נושאים על גבם מורכבות של ערכאה דתית במדינה שרוב אנשיה והאנשים הנזקקים לשירותיה – הם חילוניים. הדבר מחייב מאמץ מיוחד מצד בתי הדין לעדכון, להשתלבות ולהתאמה להתפתחויות החברתיות והכלכליות של התקופה. ההלכה תמיד ידעה ללכת במקביל לתקופה מחד גיסא, ולשמור על המסורת מאידך גיסא. זו למעשה הציפייה גם כיום מבתי הדין הרבניים.

ד. בתי הדין הרבניים כחלק בלתי נפרד ממערכת השפיטה

הערות והתייחסויות

הרב אוריאל לביא:¹⁰ שמעתי ביום שישי שופט בדימוס שאומר שההגדרה של שר המשפטים היא "מגן חומות בתי המשפט". אני שואל: האם בתי הדין הם חלק אינטגרלי של מערכת המשפט? האם אנשי משרד המשפטים רואים את זה כך? האם רואים זאת כחלק מהגדרת התפקיד של היועץ המשפטי לממשלה, להגן על חומות בית הדין כפי שמגנים על חומות בית המשפט?

איל ינון: השאלה היא מה פירוש "להגן על חומות" בתי המשפט ובתי הדין. אני אומר פה את עמדותי שלי ואיני מייצג את שר המשפטים.¹¹ תפקידו של שר המשפטים הוא לא רק לבצר את חומות בתי המשפט ובתי הדין. תפקידו של שר המשפטים הוא גם לחולל רפורמות במערכת בתי המשפט ובתי הדין. הוא אינו אמור להיות המגן האוטומטי של בתי

9 ראו למשל תיק (גדול) 7041-21-1 פלזני נ' פלזני (פורסם בנבו, 11.3.2008).

10 אב בית הדין הרבני בטבריה-צפת.

11 בעת נשיאת הדברים כיהנה חה"כ ציפי לבני כשרת המשפטים.

המשפט ובתי הדין. החכמה היא למצוא את האיזון בין להיות מי שמגן ומשמש חיץ מפני התקפות לא ענייניות, אינטרסנטיות, שהמניע שלהן אינו אלא לקעקע את תדמיתן ודימוין של המערכות השלטוניות או את דימויה של מערכת שלטון החוק כלפי האזרחים, לבין הצורך לקדם ולשנות דברים שדורשים שינוי, כמו בכל מערכת אחרת. כשמדברים על בתי הדין, השאלה הגדולה היא מהי הכוונה בביטוי "לשמור על חומת בתי הדין". האם לצאת נגד כל החלטה שבג"ץ מחליט בניגוד לעמדת בתי הדין או שנתפסת כהחלטה שהיא נגד בתי הדין, במובן הזה שהיא משנה סדרי עולם של נטילת סמכות מסוימת, או שיש בה ביטול החלטה כלשהי של בית הדין? התשובה לדעתי היא שאי אפשר לומר ששר המשפטים או אף בתי הדין עצמם צריכים להגן על כל דבר כזה הגנה גורפת. צריך לבחון את הדברים עניינית. איני חושב שקל לסתור את מה שכתבה השופטת פרוקצ'יה בפסק דינה בפרשת סימה אמיר,¹² שהוא הנושא שכרגע עומד על הפרק, לא מבחינה משפטית טהורה ולא מבחינה עיונית. אפשר לחלוק ולשאול: האם באמת הגיע הזמן עתה להכריע בעניין שבית המשפט התעלם ממנו במשך עשרות שנים? אבל זו סוגיה אחרת. בכלל נדמה שיש נתק מסוים בין המערכות: איני בטוח כמה דיינים קראו את פסק הדין במקור וכמה מהם ניזונים מהתקשורת.

על כל פנים, אני סבור שזה אולי גם תפקידו של היועץ המשפטי לשיפוט הרבני, שבג"ץ כמו סימה אמיר, שהוא באמת פסק דין חשוב מאוד, שיש לו השפעה והוא משנה סדרי עולם, כפי שנאמר פה, צריך להיות מופץ לכל הדיינים כדי שיקראו אותו במקור וידעו

12 במרכז העתירה בעניין אמיר (בג"ץ 8638/03 אמיר נ' בית הדין הרבני הגדול בירושלים, פ"ד סא(1) 259 (2006)) עמדה למבחן שאלת סמכותו של בית הדין הרבני לפסוק במחלוקת רכושית בין בני זוג לאחר שתם הליך הגירושין ביניהם. עתירה זו מדגימה ביתר שאת את מאבק הסמכויות בין בית הדין הרבני לבין הערכאה השיפוטית האזרחית. הפרקטיקה שעל פיה נהגו טרם פסק הדין בעניין אמיר היא כי ניתן, מכוח הסכמה, להסמיך את בית הדין הרבני לדון כבורר בסכסוכים בענייני המעמד האישי. מקור הסמכות להסמכתו של בית הדין הרבני לדון כבורר אינו ברור, ואולם פרקטיקה זו חיה והתקיימה במשך שנים רבות כאשר ברקע מרחפת כל אותה העת שאלת החוקיות בדבר.

בפרשת אמיר עלתה השאלה אם הסכמת הצדדים לדון בנושא מסוים שאינו חלק מהדין האישי מסמיכה את בית הדין הרבני לדון בעניין. בית הדין הטעים כי "הסמכות היא הסמכות העקרונית המוקנית לבית הדין ולא סמכות מכח חוק הבוררות" (אליאב שוחטמן סדר הדין בבית הדין הרבני כרך ג 1480 (2011)), ואילו בית המשפט העליון, בשבתו כבית דין גבוה לצדק, פסק מפי השופטת פרוקצ'יה, כי אין לבית הדין הרבני סמכות להכריע במחלוקת כבורר מכוח הסכם בורות בין בעלי הדין בעניין שעל פי טיבו אינו בתחום סמכותו על פי דין, וכי אין בהסכמת הצדדים כדי להקנות לבית הדין הרבני סמכות לדון בסכסוך. לשון אחר: בית המשפט אמר את דברו בלשון חדה וברורה בקבעו כי אין לבית הדין הרבני סמכות מכוח החוק וגם לא סמכות נמשכת, שכן בהפרת תניה חוזית שלאחר הסכם גירושין עסקינן. משכך, עוברת הסמכות לנושא דנן לבית המשפט ולא לבית הדין (שם, בעמ' 1480).

להתמודד נכון עם הטיעונים שבו. אגב, פסק דין סימה אמיר אינו סותם את הגולל על הסמכות של בית הדין לדון בבוררות, וכאן אני מדגיש שאיני מצדד בעמדתו של היועץ המשפטי לשיפוט הרבני או בקביעה שניתנה לאחרונה על ידי בית הדין הרבני הגדול בראשותו של הרב דיכובסקי, שקבע שלמעשה פסק הדין של השופטת פרוקצ'יה הוא אמרת אגב.

הרב שלמה דיכובסקי:¹³ אני אמרת¹⁴ שפסק הדין אינו קובע שבוררות הנעשית על ידי בית הדין הרבני פסולה. פסק הדין קובע שאסור לדיינים לעסוק בבוררות. קראתי לזה איסור "גברא" ולא איסור "חפצא". אין זה נוגע ל"חפצא" של פסק בורות שניתן בדיעבד על ידי בית דין רבני, למרות החריגה מסמכות. פסק כזה אינו ניתן לביטול אלא באמצעות העילות המפורטות בסעיף 24 לחוק הבוררות – ואף אחת מהן אינה רלוונטית לביטול הפסק.¹⁵

איל ינון: אני חושב שמערכת ממלכתית אינה אמורה לנהל סוג כזה של מאבק מעל דפי הפסיקה, אלא יש זירה שהיא מיוחדת לעניין הזה – זירת החקיקה בכנסת. אכן מושקעים מאמצים כרגע בזירה הזאת.¹⁶ אגב, לדעתי הפרשנות של היועץ המשפטי לשיפוט הרבני ופסק הדין של הרב דיכובסקי¹⁷ פוגעים בשני מאמצים – ראשית, הם פוגעים במאמץ המושקע כרגע בתיק אחר, מקביל, שמתנהל בבית המשפט העליון בנושא הזה ושטרם נפסק בו,¹⁸ ושבו היועץ המשפטי לשיפוט הרבני רוצה להתייצב וגם רוצה שהיועץ המשפטי לממשלה יתייצב ויביע עמדה התומכת בהענקת הסמכות הזאת. שנית, הדבר פוגע אף במאמצי החקיקה בכנסת, בשרדו מסר האומר כי בתי הדין אינם מוכנים לשחק לפי כללי המשחק המקובלים. הדיינים, מצד אחד, רוצים להיות חלק ממערכת השפיטה, הם רוצים להיות חלק ממערכת בתי המשפט במדינה, אולם הם אינם מקבלים את ההייררכיה, והם עושים "הבה נתחכמה לו". אנחנו יודעים שבכל דבר אפשר למצוא חילוק ופלפול, אלא שהכלל הבסיסי הוא שגם החלטה שאינה מוצאת חן בעינינו יש לכבדה. בג"ץ מקבל החלטות קשות בנוגע לגופים שונים. דווקא התערבותו של בג"ץ בהחלטות ובסמכויות של

13 חבר בית הדין הרבני הגדול.

14 תיק (גדול) 5305-24-1 פלוגית נ' פלוני (לא פורסם, 14.5.2006).

15 "פסיקת הבג"ץ לדעתי, אינה עושה את פסק הדין שניתן ע"י בי"ד רבני לעפרא דארעא... הבג"ץ אומר שאסור לדיין לעסוק בבוררות, אבל זה איסור 'גברא', ולא איסור 'חפצא' – איסור על האדם הבורר, ולא בטלות המעשה – אם נשתמש במינוח הלכתי לנושא זה". שם.

16 מדובר בהסכמים קואליציוניים ובהצעות חוק שעלו בתקופת נשיאת הדברים. חלק מהם מאוזכרים להלן.

17 שם.

18 בג"ץ 9608/03 פלוגית נ' בית הדין הרבני הגדול (פורסם בנבו, 7.4.2008).

בתי הדין הרבניים, בניגוד לדימוי, אינה גדולה כל כך ביחס לכמות העניינים שמובאת בפניו. בג"ץ מגלה איפוק די מרשים באשר לסמכות שנתונה לו וליכולת שלו להתערב. אזכיר כי אנחנו מצויים עתה בעידן שבו בג"ץ מבטל חוקים של הכנסת. עכשיו צריך להבין מה שהשופטת פרוקצ'יה כתבה, אין בכך חידוש עצום מבחינה משפטית.

הרב דיכובסקי: אף על פי כן השופטת פרוקצ'יה הלכה ועקרה דבר שקיים עשרות שנים בהינף יד אחת. השופטת פרוקצ'יה לא הייתה חייבת לעשות זאת לצורך ההכרעה המשפטית, ובכל זאת עשתה זאת. הדבר צריך לבוא על תיקונו בחקיקה.

הרב נחום פרובר:¹⁹ לנו נראה שהמערכת המשפטית תופסת אותנו, וזאת האמת, כבן חורג.

איל ינון: אני סבור כי במידה רבה מדובר ביחס הדדי. בתי הדין רואים בעצמם בן חורג, ולכן המערכת המשפטית רואה בכס בן חורג. בין היתר, החריגות הזאת נובעת מהכלאה של מערכות. זו אינה הכלאה מובנת מאליה, וכדי שלא תיווצר התחושה של חריגות, היה צריך לפעול באופן אקטיבי כדי שתהיה השתלבות. פאסיביות תוביל להישארות החריגות. כדי ליצור סינכרוניזציה בין המערכות צריך להרבות במפגשים מהסוג שאנחנו עכשיו מקיימים. צריך להרבות בהשתלמויות הדדיות ששופטי בית המשפט העליון שעוסקים בתיקים יישמעו ויקיימו אתכם דיאלוג. עליכם להיות פתוחים לדיאלוג אתם. מערכת היחסים צריכה להיות הדדית. אשר לסמכויות, צריך להבין שכל עוד הדימוי הציבורי של בתי הדין אינו גבוה, בלשון המעטה, הדבר בעייתי. יש קושי להעביר נושאים לטיפולו של בית הדין, בשל בעיות של דימוי וכן בשל בעיות אמתיות שיש לתת עליהן את הדעת.

אני מוצא לנכון להדגיש כי דבריי הנאמרים במסגרת הדיאלוג הזה אינם בבחינת עמדה פורמלית של היועץ המשפטי לממשלה או של משרד המשפטים, אלא נאמרים במסגרת דיאלוג פתוח וכן ביני לביניכם. לדעתי מערכת המשפט החילונית בכלל ובית המשפט העליון בפרט אינם הבעיה העיקרית של בתי הדין. הקושי שבו מצוי בית הדין הרבני נובע גם מיחסי הכוחות בחברה הדתית פנימה. מבחינת המדינה, בתי הדין נהנים ממונופול בתחום צר, בגזרה מצומצמת, מונופול שהחוק מקנה להם. אבל מבחינת האוטוריטה הדתית בעולם הדתי והחרדי הפנימי, בתי הדין אינם נהנים מהמונופול הזה. יש לבתי הדין מתחרים, מה שאולי מקשה על הדיינים לקבל החלטות אמיצות, להוביל מהלכים ולהתעדיכן. דבריי כנים,

19 אב בית הדין הרבני בתל-אביב.

תחושתי היא כי אתם, הדיינים, פתוחים לשמוע את הדברים, ולכן אני מנצל את ההזדמנות הזאת כדי להשמיעם.

הרב פרובר: האם אומץ פירושו שהדיין יזייף את האמת שלו בשל לחץ ציבורי, או לחלופין, אומץ פירושו שאדם כפוף לאמת שלו, ואותה הוא אומר גם כשלפעמים זה לא נראה לאחרים? מה פירוש אומץ? לפי דבריך, אומץ משמעותו היא שאשנה ממה שאני באמת מאמין – האמת של עצמי – ואתן את מה שהציבור רוצה.

איל ינון: זו אכן דרך אפשרית להציג את משמעות המילה אומץ, אולם לדעתי, אין זו המשמעות הנכונה. הרב ודאי יודע שהאמת יש לה פנים רבות. וגם ההלכה, בדיוק כמו המשפט החילוני, יש בה צדדים לכאן ולכאן, יש בית שמאי ויש בית הלל. יש כוח דהיתרא עדיף,²⁰ ויש כתפיים רחבות שמסוגלות לקבל החלטה כזו או אחרת. הרי לא כל הרכב דיינים מקבל החלטה זהה בכל עניין, וכך גם לא כל הרכב שופטים.

רבתי הדיינים, אני מנצל את ההזדמנות הזאת לדבר אתכם "דוגרי". אתם אומרים "אמת אחת" ו"תורה למשה מסיני". סלחו לי, אבל זו ססמה. אנחנו יודעים שיש פוסקי הלכה כאלה ויש פוסקי הלכה אחרים, יש מנהגים כאלה ומנהגים אחרים, אין אמת אחת. יש יהודי שחובש כיפה שחורה ועוטה מעיל ארוך, ויש יהודי החובש כיפה סרוגה ועוטה מעיל קצר – כל אחד והאמת שלו.

קהל: שניהם מניחים אותם תפילין. שניהם עם אותם תפילין.

איל ינון: גם אשר לתפילין אנחנו יודעים: יש תפילין של רבנו תם ויש תפילין של רש"י. להגיד שיש אמת אחת, ושהתורה ירדה למשה מסיני ובאה לחדר הזה בלי שהיא עברה בדרך כל מיני דברים? לדעתי זו אמירה לא רצינית. הרי אם האמירה הזאת הייתה נכונה, לא היו מחלוקות בהלכה.

קהל: אין מחלוקת בדברים עקרוניים.

איל ינון: איני יודע מה הם דברים עקרוניים.

²⁰ בבלי, ברכות ס, ע"א. משמעות המונח היא כי כוחו של ההיתר חזק יותר, כלומר בעת מחלוקת אשר לה שתי אפשרויות פסיקה, יש להעדיף את החידוש שבגישה המקלה, המתירה.

הרב פרובר: אני הבנתי מדבריו שהיות שיש עוד בתי דין ויש עוד סוגי אנשים, חוששים בתי הדין שלנו מהתייחסותם לפסיקותינו, ולכן אנו מחמירים. זאת טעות שעוד לא קמה כדוגמתה. אני אומר לך את כל האמת. אין לכך כל שחר. אין לנו חשש מבתי דין אחרים. דיין אינו חושש מה יגידו. כך יודע כל מי שחי את המערכת. יש לו לדיין אך ורק דבר אחד: יש לו הפסיקה הסופית כפי שהתגבשה במסורת והשולחן ערוך שהוא אינו יכול לסטות ממנו. יש מחלוקות בהלכה, אבל יש בסופו של דבר פסיקה סופית. יש כללים כיצד להכריע במחלוקות. יש דברים שאי אפשר לחלוק עליהם.

בדברים העקרוניים לעולם לא תראה הבדל בפסיקה, בכל מערכות בתי הדין, גם הפרטיים וגם הרשמיים. הדיין כולו נתון וכפוף לאמת, לא מטריד אותו, ולא מרשים אותו האדם ברחוב, אלא כפיפותו לאמת, זה הכול. הרבה יותר קל היה לדיין להיות עם הציבור, להיות עם העדר כמו שאומרים, אדרבה, לתת פסק דין הנקרא "ציבורי", זה נראה יפה וזה מקל הרבה יותר. כך היה קל יותר לעשות. אבל בגלל כפיפות הדיין לאמת שלו, הוא אינו מנסה. הוא אינו יכול לחדש דברים מלבו. הכללים ברורים. הוא כפוף לאמת, כי הוא מקשיב לה, הוא אינו זו מהאמת שלו. זאת אמת לאמתה.

איל ינון: תשובתך חשובה, כי אתה מבהיר שהתחושה שאתם נוטים להחמיר מבחינת הפסיקה בשל תחרות עם בתי הדין הרבניים הפרטיים אינה נכונה. עם זאת אתה מחזק עוד יותר את התחושה הקיימת, שלמעשה אין כל חשיבות להתפתחויות חיצוניות שבעבר השפיעו על התפתחות ההלכה.

קהל: יש לנו דין תורה!

איל ינון: אבל כשאתם באים ואומרים: "תורה למשה מסיני"; "האמת היא רק אחת", מה הכוונה ב"האמת היא אחת"? הרי יש התפתחויות לאורך השנים שההלכה ידעה להתאים את עצמה אליהן.

קהל: אותה אמת נותנת פתרונות לכל מה שצריך. יש טעות בגישתך. לכל התפתחות יש פתרונות.

הרב שמעון יעקבי:²¹ הטענה שלפיה בתי הדין שלנו פוזלים לכיוונים המותווים כביכול על ידי בתי דין חרדיים, נובעת מחוסר ידע. בתי הדין שלנו – בתי הדין הרבניים בישראל –

21 היועץ המשפטי לשיפוט הרבני, הנהלת בתי הדין הרבניים.

נחשבים בכל העולם היהודי, לרבות בכל בתי הדין החרדיים ברחבי העולם, לראשונים במעלה. כולם מתיישרים לפי הקו שלנו. זה חדר־משמעי. פסקי הדין שלנו נלמדים בכל מקום, ומהווים דוגמה לשם ולתפארת. הדעה שהשמעת בדבר הפזילה כביכול, נובעת מערוב תחומים בין ענייני השקפה לבין ענייני פסיקה. קיימת ההשקפה החרדית, ההשקפה הדתית־לאומית וההשקפה הכללית בענייני דעות. ייתכנו חילוקי דעות באשר ליחס למדינה ולציונות ואף חילוקי דעות הלכתיים באשר להיתר מכירה בשמיטה. בעניינים של אבן העזר – דיני המשפחה ההלכתיים – אין קיימים חילוקי דעות. גם בהלכות שבין אדם לחברו – הלכות חושן משפט – אין קיימים חילוקי דעות.

לפני כניסתי לתפקידי כיועץ המשפטי לשיפוט הרבני הופעתי לא מעט בפני הבר"ץ של העדה החרדית כעורך דין וטוען רבני. היה זה בין בדיני אבן העזר ובין בדיני חושן משפט. בתי הדין שלנו קדושים בעיניהם בה במידה שהם תופסים את עצמם. אין זה עניין של השקפת עולם. אשר להיתר מכירת קרקעות לנכרי בשמיטה, ניתן לומר כי קיימים חילוקי דעות בין רבנים. בעניינים שלנו זה ממש לא כך. אין חילוקי דעות השקפתיים בענייני אבן העזר וחושן משפט. הדיינים שלנו, כל הדיינים שלנו, אינם דוגמטיים. הם אינם חושבים שרק אתמול אחר הצהריים ירדה התורה מסיני, וכאילו לא השתנה שום דבר מאז מעמד הר סיני, מבחינת אורח החיים ומבחינת העולם הזה. כל הדיינים חיים בתוך עמם במובן הרחב ביותר. כולם מודעים לחיים המודרניים, כאן ועכשיו. עם זאת כשם שבכית המשפט העליון קיימים דברים בסיסיים שגם אם אינם כתובים בחוק, רואים בהם עקרונות חוקתיים, כך גם אצלנו קיימת דרך מחשבה אופיינית לשופט האמון על שיטת משפט. ככה חושבים הדיינים אצלנו. דייך, משחר ילדותו, חונך ללמוד תורה. ללמוד אחרי זה גמרא וללמוד אחרי זה פסיקה. זו דרך חשיבתו. על פי זה הוא פוסק הלכה. אולי זה לא מוצא חן בעיני כמה אנשים, אולי זה נראה ישן בעיני חלק מן הציבור. החיים עצמם מתחדשים, והדיינים מיישמים את ההלכה לפי המציאות, מבלי לסטות ימינה או שמאלה. הם עושים זאת ברגישות רבה, בייעילות מרבית, מתוך רצון לעשות צדק עם ציבור המתדיינים. אך הכול מתוך מחויבות חדר־משמעית להלכה הכתובה והמסורה.

ה. בתי הדין הרבניים ביחס לבתי המשפט למשפחה

הרב אברהם צ' שינפלד:²² ראשית, כולנו פוסקים כבית הלל, ואף לא אחד מחפש חומרות. ואף לא לאחד סמכות לשנות הלכות, גם לא לבית הדין הגדול, בניגוד לחוק האזרחי – שם

22 אב בית הדין הרבני בתל-אביב.

בית המשפט העליון כמעט שאינו מוגבל. אנחנו רואים שבית המשפט העליון, גם אחרי שישים-שבעים שנה, אינו שש לשנות הלכות. הזכרת שהדרך הנאותה היא לנסות לתקן את המצב במישור הציבורי, הפרלמנטרי. זה בדיוק מה שעשינו. מיד אחרי פסק הדין בבג"ץ סימה אמיר התכנסו הדיינים, והוכן נוסח להצעת חוק.²³ אפילו הוגשה הצעת החוק כחלק מההסכם הקואליציוני. נחתם הסכם קואליציוני מפורש הקובע שלבית הדין תהיה סמכות שיפוטית בהסכמת הצדדים, כמו בירושות. עברנו את כל המשוכות, גם של ועדת השרים לחקיקה וגם של חלק גדול ממשרד המשפטים. ברגע האחרון נעצרה החקיקה. אנחנו כבר קרוב לשנה מפסק הדין. הגורמים הציבוריים לא הצליחו להביא למימוש של הסכם קואליציוני אמין, ישר, שקוף, אשר מטרתו לעגן בחוק מצב שהיה קיים. מדובר למעשה על סמכות בהסכמה. קיבלנו עלינו במסגרת התיקון גם את המגבלה שציין הרב דיכובסקי – לא להוציא כתבי סירוב. כמו כן קיבלנו על עצמנו מגבלות נוספות בנוגע לקטינים, פסולי דין וחוקי עבודה. כל זאת לשווא. ההסכם הקואליציוני הופר לחלוטין, מבזים אותו ואין מוכנים אפילו להתקדם בו. אף עלתה דרישה להסכים לקבל הרבה פחות מן ההסכם הקואליציוני. בנסיבות הללו אין מנוס מלהציל את התיקים שכבר נידונו בבית הדין. זה בהיבט הזה. נקודה נוספת: אני נתתי את פסק הדין שבו חויבה אישה לשלם לבעל פיצוי לאחר הגט.²⁴ הדיון בפנינו היה בהסכמה. המצב היה שאי אפשר היה לחייב את הבעל בגירושו, ונפסק שהבעל לא חייב לתת גט, חד-משמעית. הבעל דרש שני מיליון וחצי דולר כדי לתת את הגט. לאחר מאמצים מרובים, שבמסגרתם דן בית הדין הגדול בנושא, שב התיק לדיון בבית הדין. בסופו של דבר, הבעל הסכים לתת את הגט ושני הצדדים התחייבו בקניין מפורש שאנחנו נפסוק לאחר הגט אם מגיעים לבעל פיצויים וכמה. פסקנו שישים אלף שקל, סכום אשר לא כיסה ולו את ההוצאות המשפטיות שהבעל הוציא. הבעל זכה בפסק הדין, אבל הוא לא קיבל את הפיצוי. על כך מגישים כעת את הבג"ץ.²⁵ על נושא זה עושים את השערורייה, ועל זה נותנים סיוע משפטי. האישה הזאת לא הייתה רואה גט עשרים שנה לולא המאמצים שלנו. שכנענו את הבעל לתת גט על סמך ההתחייבות הזאת, שבית הדין יפסוק בשאלת הפיצוי.

מכאן אני עובר לנקודה נוספת. אם הבעל במקרה דנן לא יקבל את הכסף, יש לכאורה לפסול את הגט משום שהגט ניתן רק על סמך זה שבית הדין יפסוק לו את הפיצויים. אם הבעל היה יודע שירמו אותו, מן הסתם לא היה נותן את הגט. גם במקרה השני של אותו תיק

23 הצעת חוק שיפוט בתי דין רבניים (נישואין וגירושים) (תיקון – סמכות שיפוט בהסכמה בענין אזרחי וסמכות נלווית), התשס"ו-2006.

24 תיק (אזורי ת"א) 2-2-011688860-21-2 הדין והדיין 4, 8 (1.6.2003).

25 בג"ץ 2609/05, לעיל ה"ש 8.

שבו עיכבנו את הנישואין²⁶ לא ייתכן שבתי המשפט יתעלמו מהסכמים בין בעלי דין. לא ייתכן שצדדים יסכימו במפורש על סמכות בית הדין הן כבוררים והן כסמכות שיפוט לאחר הגט, ולאחר מכן יבטל בית משפט את סמכות בית הדין לדון בדבר. הגט הרי ניתן בהסכמה על בסיס מסוים, וזאת ההלכה של גט מוטעה. איננו ממציאים את הגלגל מחדש. יש בעניין מקורות בפוסקים ויש הלכות. לקלות הבלתי נסבלת של ביטול הסכמים יש השפעה על כשרות הגט. היו מקרים של הפרות הסכם גם בעבר, אבל לא בצורה בוטה כל כך. כאשר הייתה התעלמות מהסכם לא קיבלו סיוע גדול כל כך מבתי המשפט ומהפרקליטות.

איל ינון: על השאלה הראשונה אני יכול להשיב מתוך מה שאני נחשפתי אליו במשרד המשפטים, במסגרת הדיונים שהתקיימו אחרי פסק הדין סביב הצעות החוק שהועלו כדי להחזיר "עטרה ליושנה". אני חושב שפה הייתה טעות טקטית מצד בתי הדין, שבמסגרת הניסיון להחזיר "עטרה ליושנה" כבר ניסו לצרף עוד כמה "עטרות", אם זיכרוני אינו מטעה אותי, היות שאינני זוכר את הפרטים המדויקים. דעתי היא כי לא נסתם הגולל על הצעות החוק האלו. לעובדה שזה כתוב בהסכם הקואליציוני, יש משמעות משפטית מוגבלת. לא רק בנושא הזה, אלא באופן כללי, בהתחייבויות של הסכמים קואליציוניים, ההסכם הוא בין מפלגות. ההסכם אינו מחייב את הממשלה כממשלה. ההסכם הקואליציוני יחייב את הממשלה אם יש לה רצון להוציאו לפועל. בנוסף, על הגורמים המשפטיים של הרשות המבצעת לאשר את חוקיות ההסכם. לכן אנו נתקלים הרבה פעמים במצב שבו באים מפלגות וראשי מפלגות בדרישה לממש את ההסכם הקואליציוני, אז מסתבר כי קיימת בעיה למלא את הדרישה. לכן אני אומר: ההסכם הקואליציוני כשלעצמו אינו אסמכתה מוצקה כל כך אלא הוא יותר קריאת כיוון, הצהרה של הצדדים שאלה הנושאים שאותם הם רוצים לקדם. נושא הבוררות ותיקון החוק, למיטב ידיעתי, ממשיך לעמוד על הפרק. ככל הנראה קיימת נכונות במשרד המשפטים לקבל את ההצעה הזאת. לדעתי העניין אינו מתקדם כי במקום לקבל את הדבר הרזה והמצומצם של להחזיר את אותה סמכות שנלקחה, ניסו שני הצדדים להרחיב את היריעה, וכאן אנו תקועים.

אשר לעניין השני – פסיקת פיצויים לאחר מתן גט וביטול גט למפרע – נדמה לי כי תלוי הוא ועומד לפחות בעתירה אחת,²⁷ אם לא בשתיים. קיימות חוות דעת רציניות מאוד, מצד

26 תיק (אזורי ת"א) 9322/01 שורת הדין: מאמרים ופסקים יב שעו (אברהם שינפלד עורך, התשס"ו).

27 בג"ץ 2609/05, לעיל ה"ש 8.

אחד של הרב יעקבי²⁸ ומצד אחר של אנשי משרד המשפטים,²⁹ בנוגע לסוגיית ביטול גט למפרע, וכן בנוגע לסוגיית התנאים. סוגיה זו לא הוכרעה מבחינתנו. כמדומני – הרב יעקבי, תקן אותי אם אני טועה – אף לא הוכרע אם היועץ המשפטי לממשלה מתייצב בתיקים האלה אם לאו. קיימת מחלוקת על עצם ההתייצבות של היועץ המשפטי לממשלה בתיקים הללו. עליו לגבש עמדתו בעניין. הנושאים האלה כרגע, ככל הנראה בעקבות פסקי הדין שהרב מדבר עליהם, הם נושאים חמים ורגישים. אני מציע להתייעץ לפני מתן החלטות שהמשמעויות שלהן דרמטיות. פעמים רבות ניסוח הדברים מעלה ומפיל את הנושאים האלה. השאלה איך מציגים את הדברים, כי אם הם מוצגים בבוטות, קשה למערכות שחיות מחוץ למערכת ההלכתית הרבה פעמים לקבל אותם. צריך לחשוב יצירתית, איך לנסח את הדברים ואיך להכניס אותם למסגרות שמערכות הפועלות מחוץ למערכת ההלכתית יוכלו לחיות אתם. ברור כי צריכים להיות רגישים מאוד לנושא, כי אלה הדברים שהיום מערערים גם את המעמד של בתי הדין הרבניים וגם את היחסים הרגישים ממילא מול בג"ץ ומול הציבור החילוני.

הרב יעקבי: יש כאן בעיה. בתי הדין אינם צריכים להתייעץ אתי בגרעין הקשה של הפסיקה ההלכתית. אם בית הדין חושש שבמקרה הזה מתעוררת שאלה בדבר כשרות הגט, אי אפשר להתעלם מכך. זאת הסמכות המהותית של בית הדין.

איל ינון: אכן, לא התכוונתי שייועצו כך בשאלה ההלכתית עצמה אלא כמי שחי בין שני העולמות ומודע לשיח המשפטי מצד אחד ולשיח ההלכתי מצד אחר, ולגבולות הגזרה של המערכות. אני חושב שיכולה להיות לך תרומה, לפחות מסוימת, שתעדן את הפינות, תשייף את הקצוות, ויש לדברים האלה לפעמים חשיבות, שכן היום החלטות אינן נשאות בד' אמות התיק. ודאי החלטות כאלה, המגיעות לתקשורת; המגיעות ליועץ משפטי לממשלה; המגיעות לבג"ץ ומגיעות לכל מיני גופים ועמותות. לכן אני חושב שאתה יכול להיות יועץ טוב, בגלל ההיכרות שלך עם הדינמיקה ועם השיח במערכות האחרות שעובדות במקביל על הנושאים האלה עם בתי הדין הרבניים. כמובן לא בשאלה ההלכתית גופא.

28 חוות דעת בעניין בג"ץ 2609/05 פלונית נ' ביה"ד הגדול ואח', של היועץ המשפטי לשיפוט הרבני (עו"ד הרב שמעון יעקובי), אל סגנית בכירה א' לפרקליט המדינה, מחלקת בג"צים (עו"ד אודית קורנילדי-סירקיס) (23.11.2006).

29 חוות דעת בעניין בג"ץ 2609/05 פלונית נ' ביה"ד הגדול ואח', של ראש תחום ייעוץ במשרד המשפטים (ד"ר פרץ סגל), אל סגנית בכירה א' לפרקליט המדינה, מחלקת בג"צים (עו"ד אודית קורנילדי-סירקיס) (26.12.2006).

1. הקושי בקידום יוזמות חקיקה של הנהלת בתי הדין הרבניים

הרב אליהו בן דהן:³⁰ קיימים חוקים ברורים שנועדו להקל על המתדיינים.³¹ לא תוספת סמכות לבתי הדין. אם לבתי הדין יש אפשרות להטיל סנקציות נגד סרבני גט, זה לא לטובת בתי הדין, זה לטובת אותן נשים מסכנות שאין לנו פתרון אחר בשבילן. אם סמכויות אלו תתווספנה לבתי הדין הרבניים כי הסנקציות הרגילות אינן פועלות על סרבני הגט, כי אז נקל על הנשים הללו. אם אנחנו הולכים ומרחיבים את הנושאים שעליהם מופקד דיין יחיד, אין הדבר בא להקל על בתי הדין כי אם על המתדיינים. ככל שתיקים רבים יותר יטופלו על ידי דיין יחיד, כך יטופלו תיקים רבים יותר באותו יום, והתשובות יתקבלו מהר יותר. בסופו של דבר, לקוחות בתי הדין הבאים אלינו ברגעיהם הקשים ביותר יקבלו שירות טוב יותר. אני מתוסכל כשאני מתחנן לתיקוני חקיקה. הרי מטרתי היא להקל את הסבל של הנשים מסורבות הגט, ואני נתקל בחומה בצורה במשרד המשפטים, שאיני יכול לחדור דרכה. כדי להתגבר על "מכשול" ועדת השרים לחקיקה, אני נאלץ להביא הצעת חוק בפני חבר כנסת פרטי-חילוני ולשכנע אותו שזו הצעת חוק יעילה.³² כך למעשה נוצר מצב שבו אין מאפשרים לי – חלק מן הממשלה – להביא חוק ממשלתי לוועדת שרים לחקיקה וחוסמים אותי לפני כן.

איל ינון: אני חוזר על דבריי, בעניין זה יש מעט חריקות, הן מהצד שלנו והן מהצד שלכם – הצד של הנהלת בתי הדין. ואני מוסיף שאני מקווה שנצליח בתקופה הקרובה ליצור דפוסי עבודה מקובלים ומוסכמים בתחום זה. איני יודע אם זה מניח את דעתך, אבל תלונה מהסוג שאתה כרגע משמיע, משמיעים לפעמים גם שרים ומנכ"לים. אם אני זוכר נכון, נערך דיון בלשכת היועץ המשפטי לממשלה בנושא של אמצעים נוספים נגד סרבני גט. נדמה לי שההצעה שלכם ירדה, או לפחות לא התקבלה "as is", לא משום שמדובר בבתי הדין הרבניים אלא מסיבות שונות שלא ניכנס אליהן פה, כגון בעיות של חוקי היסוד והשלכותיהם. איני סבור שיכולת לקבל את הרושם שהיועץ המשפטי

30 מנכ"ל בתי הדין הרבניים דאז.

31 חוק בתי דין רבניים (קיום פסקי דין של גירושין), התשנ"ה-1995.

32 הצעת חוק בתי דין רבניים (קיום פסקי דין של גירושין) (תיקון – הרחבת אמצעי האכיפה כנגד סרבן הגט), התשס"ו-2006, פ/1366/17. ראו גם רקע נוסף להגשת הצעת החוק במסמך "גיוון אמצעי האכיפה נגד סרבני גט" (חוות דעת של היועץ המשפטי לשיפוט רבני, הרב שמעון יעקבי, 28.8.2007), שם בהערה 1 לחוות הדעת, www.rbc.gov.il/legal_opinion/docs/15.doc.

למשלה חסום, אטום, ואינו מוכן לדון בהצעה מפני שמדובר בהצעה של בתי הדין הרבניים.

הרב ישראל שחור:³³ ברצוני להעלות שתי נקודות: נקודה אחת, בתי הדין מופלים לרעה בהשוואה למערכת המשפט המקבילה לנו – בתי המשפט למשפחה. אמנם הקמתם על פי החוק לא באה לתקוף את בתי הדין ולא לגרוע מסמכויותיהם, אך בפועל נתנו להם את כל האמצעים, בעיקר את כל הנושא של יחידות סיוע.³⁴ האמצעים הללו הקנו לבתי המשפט למשפחה כוח רב. איש לא העלה על דעתו שבתי הדין הרבניים המטפלים בנושאים זהים יקבלו גם הם יחידות סיוע. זאת דוגמה אחת, המבליטה מאוד את היחס המפלה של משרד המשפטים אל בתי הדין. נקודה שנייה: בכל הנוגע להשתלמויות שציינת כי היה ראוי שיערכו לנו. לא נוכחתי שמבקשים השתלמויות משופטי בית המשפט למשפחה בנושא שהם ממונים עליו, בנושא של חוקי המשפחה, שהם צריכים לשפוט לפי הדין העברי. אני חושב שאין מערכת בעולם שבה שופטים אינם יודעים את החוק ממקורותיו ועל פי הכללים שלו. אולי הם קוראים קצת "שרשבסקי",³⁵ אבל אינם יודעים שולחן ערוך או אבן העזר. אף לא ציפו מהם שיתחילו ללמוד את זה, ולהם זה מותר.

איל ינון: אתה צודק. אם שופטי בתי המשפט למשפחה יזמינו אותי לכינוס שלהם, אומר להם את אותו הדבר. אבל אין זה נימוק להיפטר מהצורך לערוך השתלמויות אצלכם. ממעט הפעמים שהזדמן לי לשוחח עם דיינים התעוררה אצלי התחושה שההגנה הטובה ביותר היא ההתקפה, לא תמיד זה יעיל. מטרתי בכינוס זה היא לתרום את חלקי, להסביר ולהבהיר דברים שמבחינתנו הם טעונום הבהרה. אינני חושב שפעלו באופן ראוי כאשר נתנו לבית משפט למשפחה אמצעים שלבתי הדין לא נתנו אותם.

בתי הדין הדתיים כפופים למשרד המשפטים כשלוש שנים. רוב השנים היו בפיקוח משרד הדתות. אני חושב שהמעבר למשרד המשפטים היה חשוב ביותר. הרבה יותר מאשר בהיבט הארגוני, האדמיניסטרטיבי. עצם המעבר יש בו אמירה מסוימת, זהו מעבר נכון. אין כל סיבה שמערכת בתי הדין לא תהיה חלק ממשרד המשפטים. הדבר כבר הצמיח רווחים מסוימים ועוד יהיו רווחים נוספים. באשר ליחידות הסיוע שהזכיר הרב שחור, על פני הדברים לא נראה שצריך להיות הבדל בין בתי המשפט למשפחה לבין בתי הדין הרבניים. פעמים רבות הנושאים הללו הם תוצאה של הקצאת משאבים של הפעלת לחצים על

33 אב בית הדין הרבני בחיפה.

34 לאחר מתן ההרצאה התקבל חוק בתי דין דתיים (יחידות סיוע), התשע"א-2011.

35 בנציון שרשבסקי דיני המשפחה בישראל (מהדורה רביעית, 1993).

המערכת שמקצה את המשאבים. אני סמוך ובטוח שהרב בן דהן, הידוע כאחד המנהלים המוערכים במערכת הממשלתית, ידע כיצד להסדיר את יחידות הסיוע.

הרב דוד מלכא:³⁶ מלווה אותנו התחושה שלמשרדי ממשלה יש איזו שהיא התייחסות לא שווה למערכת בתי הדין. יש גם תחושה שכל מה שבא מהכיוון שלנו, מסתכלים עליו בחשדנות. יש הצעות חוק בנושאים כמו חוק מידע גנטי,³⁷ שיש לו השלכות לעניינים שבית הדין עוסק בהם, או תביעת אבהות שלא לצורך נישואין, שאין נותנים סמכות לבית הדין. נושא שטיפלנו בו, והיינו מעורבים בו ישירות, הוא בנוגע לניהולו של בנק הזרע. במשרד המשפטים דנו הרבה מאוד בנושא הזה כדי לקבוע נהלים לניהולו של בנק הזרע ונקבעו הנחיות. ד"ר מיכאל ויגודה³⁸ עבר על כל החומר, נתן את חוות דעתו ואישר. בכל זאת, הנושא נשאר תקוע. בנקי הזרע בבתי החולים עובדים לפי נהלים ישנים מן העבר.³⁹ הנושא פרוץ ויש תקלות רבות.⁴⁰

לעניין חוק מידע גנטי, מה כל כך מפריע שלבתי הדין תהא סמכות לקבוע אם צריך לעשות בדיקת רקמות או לא? מדוע מונעים מבית הדין הסמכות לקבוע אבהות לצורך נישואין? הרי סעיף 2 לחוק נישואין וגירושין⁴¹ קובע שנישואין וגירושין בישראל ייערכו לפי דין תורה בלבד. כיצד ניתן לערוך נישואין מבחינת דין תורה אם אין סמכות לבתי הדין לקבוע את הדברים שהם בבסיס הנתונים, שעל פיהם אפשר לקבוע אם הנישואין האלה יוכלו להיות כשרים או לא? עד לפני חמש שנים היה זה בסמכות בית הדין לשלוח זוג לבדיקת רקמות.

במשרד המשפטים קיימים אנשים נוספים שמעורבים בחקיקה ויש להם ראייה עניינית, אבל יש תחושה שיש כאלו ששמים רגל לכל נושא. לעניין בנק הזרע ייתכן כי מזווית ראייה

36 דיין בית הדין הרבני בפתח תקווה.

37 הצעת חוק מידע גנטי (תיקון מס' 3) (עריכת בדיקות גנטיות לקשרי משפחה), התשס"ח-2008, ה"ח 158. הצעת החוק התקבלה בכנסת ביום 22.7.2008. חוק מידע גנטי (תיקון מס' 3), התשס"ח-2008, ס"ח 736.

38 ראש תחום משפט עברי במשרד המשפטים. ראו גם מיכאל ויגודה "מעמד מי שנולד מבנק זרע" פרשת השבוע 282 (פרשת תזריע-מצורע, התשס"ז).

39 ויגודה מציין במאמרו גם כי "הכללים בדבר ניהולם של בנקי הזרע בארץ, לא נקבעו אף לא בחקיקת משנה, כי אם בחוזר פנימי של מנכ"ל משרד הבריאות". בהערה 3 למאמרו, שם, הוא מאזכר את ה"כללים בדבר ניהולו של בנק זרע, והנחיות לביצוע הזרעה מלאכותית", חוזר מיום 29.6.1979. ערכון אחרון בחוזר מס' 34/92 מיום 13.11.1992.

40 ראו למשל הערות 1-2 במאמרו של ויגודה, לעיל ה"ש 38. לאחר מועד כינוס הדיינים, מושא דברים אלה, התקבלו "כללים בדבר ניהולו של בנק זרע והנחיות לביצוע הזרעה מלאכותית" חוזר המנהל הכללי - משרד הבריאות 20/07 (2007).

41 חוק שיפוט בתי דין רבניים (נישואין וגירושין), התשי"ג-1953.

כללית באמת, חילונית, קיים שיקול הומניטרי; אנשים חשוכי ילדים, אי אפשר ללכת ולדרוש מהם דרישות הלכתיות. מנגד, הדבר גורם שיש פה שאלה של כשרות עוברים, של ולדות, זו תקלה לכל הציבור. הדבר גורם שנישואין לא יהיו כשרים. מעלימים עין מדברים שאסור שייעשו, והמדינה נותנת לזה יד ומממנת את הדברים האלה. אני אומר גם בנושא של סמכויות, סעיף 25 לחוק בית המשפט למשפחה⁴² קבע שלא תהיה פגיעה בסמכויות בתי הדין הרבניים, אולם בפועל הדברים נעשים אחרת.

למען זה צריך לשנות קצת את התפיסה בחשיבה של השופטים עצמם. אכן אנו רואים שיש שופטים שמכבדים את בית הדין הרבני, אינם חוסמים סמכויות ואינם מנסים לפגוע בבתי דין. אולם הראייה הכללית היא שאף שבית המשפט למשפחה הוקם אחרי בית הדין הרבני, ההתייחסות היא שהוא מעל בית הדין הרבני.

איל ינון: זה לא סוד, וכבר עמדנו על זה כמה פעמים היום, שהדיאלוג בין משרד המשפטים לבין בתי הדין הרבניים בענייני חקיקה לוקה בחסר. אני חושב שהוא הגיע לנקודה שבה חייבים לעשות מעשה בתחום הזה כדי להעלות את העגלה הזאת על פסים ענייניים ופרודוקטיביים. כמובן אין הדבר נתון בידי שלי. אבל כמי שנמצא ליד מי שזה כן נתון בידי, אקווה שאצליח להעביר מסר זה שעובר בכל מיני דרכים. אני מקווה שבשנה הבאה, אם תזמינו אותי לפה, הבעיה הזאת תהיה מאחורינו.

ז. הקריטריונים המנחים את היועץ המשפטי לממשלה בגיבוש עמדתו

קהל: נוצר רושם שחוות הדעת של היועץ המשפטי לממשלה מגובשת לא בהכרח בשל אילוצים משפטיים אלא בשל אג'נדה מסוימת, השקפת עולם מסוימת, שנתונה במחלוקת ציבורית. מהרבה מקרים – בג"ץ סימה אמיר שעליו דיברנו ואחרים שקראתי – עולה כי הפסיקה איננה נשענת על הוראות חוק ומשפט. זה נראה יותר ככיוון חשיבה ולא כשאלה חוקתית טהורה. זוהי שאלה הנתונה במחלוקת ציבורית ובהשקפת עולם שנתונה במחלוקת. אם כן, מהם הקריטריונים של היועץ המשפטי לממשלה שבא ומתבקש על ידי בג"ץ לחוות דעה? אם אין דעה המבוססת על הוראת חוק, על היועץ המשפטי לשיפוט רבני להתייצב ולומר את דברו. אנחנו מרגישים פה שקולנו לא נשמע, ובג"ץ פוסק כפי שהתבקש בחוות דעת של היועץ המשפטי לממשלה.

42 חוק בית המשפט לענייני משפחה, התשנ"ה-1995.

איל ינון: דבר ראשון, דווקא בניגוד לערכאות שיפוטיות אחרות, בתי הדין הרבניים הם למעשה הערכאה השיפוטית היחידה שקולה כן נשמע בבג"ץ, באמצעות היועץ המשפטי לשיפוט הרבני – הרב יעקבי, שכמו שאמרתי, עושה זאת בכישרון רב. אשר ליועץ המשפטי לממשלה, ככל שאני יכול להעיד, הדיונים הם ענייניים. אף קרה שהיועץ המשפטי לממשלה קיבל עמדה שאינה עולה בקנה אחד עם עמדתם של חלק מאנשי משרד המשפטים שהוצגה לפניו, ולכן אני חושב שזו ראייה נכונה של הדברים. אשר לקריטריונים המנחים את היועץ המשפטי בכואו לגבש עמדה, אני חושב שהיועץ, נטייתו הבסיסית היא לא להתייצב בתיקים, בעיקר כשהצדדים מיוצגים, ובעיקר כאשר היועץ המשפטי לשיפוט הרבני נמצא שם להבהרות ולהסברים ככל שצריך. אלא שלפעמים בית המשפט מחליט לצרף את היועץ כצד, ואז אין לנו בררה אלא להתייצב. לפעמים מדובר בשאלה שהיא רחבה יותר, שאלה שיש לה השלכות רוחב הנוגעת באינטרסים ציבוריים חשובים. ולכן היועץ רואה שמתפקידו כן להתייצב. במקרים אלה אני חושב שלעתים הוא מצדד בעמדת בתי הדין הרבניים ולעתים לא. נכון שהוא אינו רואה את עצמו כפוף באותה נגזרת של מקרים שבהם הוא מתייצב כ"התייצבות יועץ" לעמדת בית הדין הרבני. אם כי מובן שהוא אינו נוקט עמדה הפוכה בכוונה. דבר זה אני יכול להגיד לכם חד-משמעית שהוא פשוט לא נכון. היועץ המשפטי בוחן את הדברים עניינית ומקבל החלטה. לא בקלות הוא נוקט עמדה הפוכה לבתי הדין. אני חושב שאין לטענה בסיס או יסוד במציאות, ואני מציע שתשאל את היועץ המשפטי לשיפוט הרבני ואת מנהל בתי הדין הרבניים שנמצאים בדיונים האלה.

הרב יעקבי: אני מסכים לדברי עו"ד איל ינון כי היועץ המשפטי לממשלה מתייחס אלינו התייחסות עניינית, וללא דעה מוקדמת. כמוכן, נקודת מבטו שונה משלנו, ולכן ייתכנו חילוקי דעות. בבג"ץ שעסק בהגנת הפרטיות⁴³ סברתי שאין זה המקרה הראוי להכריע בשאלה המרכזית המועלית על ידי העותרת, היינו תחולת חוק הגנת הפרטיות⁴⁴ בבית הדין הרבני. זאת, הואיל ובית הדין כתב שהוא אינו נזקק לתמונות לצורך החיוב בגט. ניסיתי לשכנע את מחלקת בג"צים ואחר כך את היועץ המשפטי לממשלה בצדקת עמדתי. הדגשתי כי לדעתי, כעניין של מדיניות, אין מקום להכריע במחלוקות של דת ומדינה אלא באותם מקרים קונקרטיים שבלעדי אותה הכרעה אי אפשר לפסוק במחלוקת הספציפית שבין בעלי הדין. לצערי, עמדתי לא התקבלה במקרה זה. עם זאת הוסכם שייכתב בתשובה שמקרה זה אמנם אינו מחייב הכרעה, אך מיד לאחר מכן תיכתב העמדה העקרונית. הפרקליטה שייצגה את היועץ המשפטי באותה עתירה אמרה לי שאף שדבריי נכונים עקרונית, נראה לה

43 בג"ץ 6650/04 פלוני נ' בית הדין הרבני האיזורי בנתניה, פ"ד סא(1) 581 (2006).

44 התשמ"א-1981.

שהנשיא ברק ירצה לכתוב פסק דין בסוגיה המשפטית. כשמעיינים בפסק הדין של הנשיא ברק אל מול העמדה שהוגשה מטעם היועץ המשפטי, רואים בבירור כי פסק הדין צועד בעקבות עמדת היועץ המשפטי, עקב בצד אגודל. אני לא אהבתי את עמדת היועץ המשפטי בגלל הפגיעה שהייתה צפויה בבתי הדין הרבניים. עם זאת אני חייב לציין, לשבחם של היועמ"ש ואנשיו, שהם לא כתבו כי יש לבטל את פסיקת בתי הדין הרבניים באותה פרשה. הם כתבו אך תזה משפטית טהורה.

במקרה אחר, שבו עורך דין הגיש עתירה לבג"ץ⁴⁵ נגד פסק דין של בית הדין הגדול, שאישר את פסילתו מלייצג בפני הרכבו של הגר"א אטלס זצ"ל בבית הדין בחיפה, היו גם חילוקי דעות משפטיים בין עמדת היועץ המשפטי לממשלה לבינינו בגזרה מוגבלת של העניין. גם כאן התעוררו נסיבות שלא הצריכו הכרעה במחלוקת המשפטית, בשל מחלתו של הרב אטלס זצ"ל, שמנעה ממנו ממילא לשבת בתיק שבו נפסל עורך הדין מייצוג. במקרה זה קיבל היועץ את עמדתו כי מעת שהשאלות שהעותר מעורר, אף שהן נתונות במחלוקת משפטית, הפכו תאורטיות, אין מקום לדיון בעתירה לגופה. זאת אכן העמדה שהגיש היועץ המשפטי לבג"ץ, והעתירה נדחתה.

איל ינון: אתן לכם דוגמה מלפני כמה ימים, תיק לא פשוט כלל שמעלה שאלות כבדות מאוד ושמעורב בו אחד הדיינים באופן אישי. בית המשפט העליון ביקש מהיועץ המשפטי לממשלה להתייצב בו, ואנחנו הודענו לפני כמה ימים – בין היתר כי קיבלנו את עצתו של הרב יעקבי – שלא נתייצב בתיק הזה. זה לא כל כך פשוט לבוא לבית משפט שמבקש לקבל את עמדת היועץ המשפטי לממשלה ולהשיב כי אנחנו איננו מעוניינים להתייצב. לכן אני אומר שהרושם שנוצר אצל מי מכם שאנחנו ממחרים לדחות את עצמנו או למצוא את עצמנו בזירה שבין בג"ץ לבתי הדין הרבניים, הוא מוטעה. יש דוגמאות ממשיות לכך, כולל בתיקים שהם תיקים גבוליים, שיתכן שכן היה מקום לומר את דברנו. בסופו של דבר, מאחורי התיקים האלה מסתתרים גם אנשים. צריך לזכור שאנחנו המשפטנים נהנים מהשקלא והטריא, נהנים מהפלפולים, ובסוף יש אנשים שבשבילם זה כל עולמם. לכן גם בתיק שהזכרתי, מתוך התחשבות בעניין הזה, מתוך רצון לא ללבות את הדברים, החלטנו לא להתייצב.

45 בג"ץ 8905/04 פנדרין נ' הרב אברהם אטלס (פורסם בנבו, 5.12.2005).